

ЮР. ТЕМА

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ (ЄСПЛ)

НАТАЛІЯ ПЕТРОВА

адвокат, м. Київ

УКРАЇНА ПЕРЕД ЄСПЛ

Нотатки адвоката для адвоката і не тільки

Реальна можливість шукати захисту порушених прав у ЄСПЛ – важлива гарантія поваги до прав людини всередині власної країни.

Індивідуальні заяви громадян, не обтяжені митом та переслані міжнародною поштою, унеможливають приховування всередині країни фактів брутального порушення прав людини.

Обов'язок уряду надавати коментарі щодо обставин кожної справи і шукати аргументи на виправдання прийнятих українськими судами рішень – не лише форма захисту дій держави, але й добра нагода для неї ідентифікувати прогалини в національному законодавстві чи правозастосуванні, запобігти в такий спосіб майбутнім потенційним порушенням.

Корпус рішень Суду з детальним аналізом обставин справи, національного законодавства і взятих на себе державою міжнародними зобов'язаннями у світлі принципу верховенства права викликає довіру кожного заявника і дає підстави сподіватися на справедливе (нехай і негативне) рішення.

Проте ліберальні правила звернення до Суду поєднані з чіткими умовами прийнятності справи. Так, неприйнятними будуть справи: (1) в яких йдеться про порушення прав, не гарантованих Конвенцією, або про факти, які мали місце до ратифікації Конвенції Україною, (2) якщо заявник не використав ефективні засоби захисту порушеного права всередині власної країни, (3) якщо заява до Суду подано після спливу 6 місяців з часу прийняття остаточного рішення по справі національними органами (судами). Брак належної уваги заявників та їх юристів до вимог прийнятності – причина «провалу» справи на самому початку.

Важливим етапом є період комунікації справи, коли Високий Суд надає можливість заявнику викласти свої умови для досягнення мирової угоди з представниками держави. Відомо, що багато українських справ завершилися дружнім урегулюванням і були вилучені з реєстру Суду. Між тим, є заявники, які навіть не розглядають можливість дружнього врегулювання. Ображені поверховістю розгляду їх справ у судах України, несправедливими, на їх думку, рішеннями, вони плекають надію на справедливий суд у Страсбурзі.

Існує й третій варіант розвитку ситуації. Цікавим є факт в одній із справ, коли заявники погодилися на запропоновану державою суму сатисфакції, але Суд визнав її неадекватною, а тому – сумнівно справедливою компенсацією порушених прав і свобод і завершив справу рішенням проти України.

Роль юриста

Не буде перебільшенням зазначити, що потреба формувати справу свого клієнта до ЄСПЛ і можливість його представити перед Судом у Страсбурзі застала українських юристів знезацька.

До вступу України до РЄ лише поодинокі правники мали можливість озна-

йомитися з діяльністю цієї поважної конвенційної установи, ще менше було обізнаних з її рішеннями. Причин цьому чимало: мовний бар'єр, майже «космічна віддаленість» Конвенції від СРСР, двозначність ситуації навколо стану з правами людини, успадковане від юридичної освіти радянського зразка уявлення про те, що судитися з державою за її межами аморально тощо.

Тож коли вільна і суверенна Україна приєдналася до європейської родини у РЄ (1995) і її громадяни отримали право, так би мовити, судити власну державу (1998), сама РЄ у співпраці з урядом вживала заходів через різноманітні програми нести інформацію до громадян, включаючи й юристів, про нові можливості і правила. Ця інформація захоплювала, дивувала і заводила у безвихідь.

Легше було тим адвокатам, які і за радянських часів могли дозволити собі захищати дисидентів і користувалися сповна свободою висловлювань у судових дебатах.

Та рівень ЄСПЛ вимагав іншого рівня професійних знань і навичок. Треба було усвідомити, що цей Суд не перевіряє рішення українських судів, а контролює діяльність держави. Треба було вчитися викладати стисло і чітко обставини багатотомних справ, уникаючи дрібних деталей. І головне – вміти викласти обставини справи свого клієнта у світлі прецедентної практики Суду, знань якої бракувало по різних категоріях справ, а переклади рішень не встигали або просто запізнавалися.

Не менше було проблем й у стосунках з клієнтами. Чимало не зважали на умови звернення до Суду або вважали себе достатньо обізнаними, аби самотужки писати заяви. Доводилося бачити складені від руки заяви до Страсбургу з коротким викладом обставин і заповненими полями формуляра. Відомо, що багато са-

ме таких заяв було взято до провадження ЄСПЛ, але ще більше – ні.

У конкретній справі

Далі наступає момент, коли Суд, отримавши від уряду зауваження в справі, надсилає їх заявнику для ознайомлення і реакції. Тут вже не обійтися викладом обставин, і мотивовані аргументи уряду неможливо ігнорувати. Аби заперечити позиції уряду, треба володіти інформацією і знаннями про підходи Суду, знати його практику, максимально використовувати її в обґрунтування власних аргументів, наводючи цитати з його рішень і посилатися на них.

Цілком можливо, що над справою працював інший адвокат, тому професійні контакти адвокатів щодо перебігу справи у минулому важливі для в і д о б р а ж е н н я суттєвих деталей, які можуть бути офіційно не відомі. На цьому етапі важливо діяти в рамках відведеного Судом часу, відповідно до процедури.

З текстів деяких ухвал Суду в українських справах відомо: адвокати не реагували на листи Суду, втратили контакт з клієнтом і тому суд вилучав справи з реєстру.

Для клієнта-заявника на цьому етапі виникає потреба прийняття важливого рішення щодо пропозиції Суду з друж-

нього врегулювання. Важливо надати клієнту кваліфіковані поради щодо варіантів його поведінки, враховуючи переваги і недоліки досягнення мирової угоди, тривалість і перспективу його/її справи у Страсбурзі. Для цього бажано володіти інформацією про рішення Суду в аналогічних справах проти інших країн.

Як правило, всі заявники претендують на компенсацію моральної шкоди за

ДЕРЖАВИ ЗА РІШЕННЯМИ ЄСПЛ 1998-2006
(Період: 1.11.1998 – 31.12.2006. Джерело: ЄСПЛ)

«Місце»	Держава	Кількість
1.	Італія	1 282
2.	Туреччина	1 097
3.	Франція	481
4.	Польща	335
5.	Греція	266
6.	Україна	260
7.	Росія	205
8.	Словенія	193
	ЗАГАЛОМ	5 655

ДЕРЖАВИ ЗА РІШЕННЯМИ ЄСПЛ 2006
(Період: 1.01.2006 – 31.12.2006. Джерело: ЄСПЛ)

«Місце»	Держава	Кількість
1.	Туреччина	320
2.	Словенія	189
3.	Україна	120
4.	Польща	114
5.	Росія	102
6.	Італія	92
7.	Франція	91
8.	Румунія	67
	ЗАГАЛОМ	1 497

порушення їх прав або втручання держави в реалізацію їх свобод.

Тому важливо обов'язково і вчасно поінформувати клієнта про велику кількість рішень Суду, коли сам факт встановлення порушення Конвенції визнавався Судом формою сатисфакції.

Продовження на С. 12

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ 2007

(Період: 1.01 – 30.06.2007. Порівняння: аналогічний період 2006 р. Джерело: ЄСПЛ)

1. ЗАЯВ, КІЛЬКІСТЬ (округлено до 50)	2007 (оціночно)	2006	+ / -
Кількість заяв	26450	25550	+4%
2. ЗАЯВ, СПРЯМОВАНИХ ОРГАНАМ СУДУ (округлено до 50)			
Заяв спрямовано	19400	20100	-3%
3. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАХОДИ ПРОВАДЖЕННЯ			
Заяв, комунікованих державі-відповідачу для відзиву	1597	1537	+4%
Заяв, визнаних прийнятними	721	817	-12%
– в окремих рішеннях	68	188	-64%
– у рішеннях по суті	653	629	+4%
4. ЗАЯВ, ЯКІ ВИЛУЧЕНО	14117	16854	-16%
Судовим способом			
– шляхом прийняття остаточного рішення	963	731	+32%
– за рішенням (неприйнятні чи викреслені)	13154	16123	-18%
Адміністративним способом (залишено без руху заявниками – файли знищено)	4789	5308	-10%
5. ЗАЯВ У ПРОВАДЖЕННІ (округлено до 50, на 1.07.2007). Усіх заяв	97850	89900	+9%
Заяв, не спрямованих до органів суду	26100	23400	+12%
Заяв, які чекають на розгляд органу суду	71750	66500	+8%
– Палата (7 суддів)	24800	22950	+8%
– Палата (3 суддів)	46950	43550	+8%

Ольга ДМИТРЕНКО

юрист ЄСПЛ

ЯК ЕФЕКТИВНО ЗВЕРНУТИСЬ ДО ЄСПЛ¹

Сім обов'язкових запитань щодо прийнятності

Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) вступила в силу щодо України 11 вересня 1997 р. З цього моменту кожен, хто вважає, що Україною було порушено його права і свободи, гарантовані Конвенцією, має можливість звернутись до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) із заявою щодо визнання відповідного порушення. З 1998 по 2006 р. 18860 таких звернень надійшло до Суду. З них у 260 справах було встановлено порушення Конвенції. 8709 справ було визнано неприйнятними. Інші справи або ще перебувають на розгляді Суду, або були знищені, оскільки заявники припинили листування з Судом чи з інших причин.

Чим зумовлена така значна кількість неприйнятних справ? Передусім, це низька обізнаність заявників із положеннями Конвенції, практикою ЄСПЛ та процедурою розгляду справ. Подання до Суду явно неприйнятної заяви означає, як для заявника, так і для Суду, згаяний час та марно витрачені ресурси. Для заявника це також дуже часто втрачена можливість визнання порушення його прав, гарантованих Конвенцією, та їх відновлення. Як і ж основні помилки, що допускають заявники при зверненні до ЄСПЛ? Аби відповісти на це запитання, необхідно нагадати критерії прийнятності справ та окреслити той шлях, який проходить справа від її надходження до Суду і до моменту вирішення питання про її прийнятність.

1.

Перш ніж звернутись до ЄСПЛ, слід відповісти для себе на низку запитань. **Чи гарантується право, про порушення якого я скаржусь, Конвенцією і, якщо так, то якою її статтею?** Аби відповісти на це запитання, слід добре знати практику Суду.

Відсоток заяв проти України, визнаних неприйнятними на цій підставі, досить невеликий. З-поміж основних звернень, визнаних неприйнятними, можна зазначити скарги про порушення виборчих прав на місцевих виборах; скарги, пов'язані з невилплатою проіндексованих банківських заощаджень Ощадбанком України (див. рішення про неприйнятність у справі *Gayduk and Others v. Ukraine*, nos. 45526/99 and foll., ECHR 2002-VI (extracts)); скарги колишніх військових на відмову перерахувати пенсію (див. рішення про неприйнятність у справі *Karuna v. Ukraine*, no. 43788/05) тощо.

З іншого боку, практика Суду не є стабільною і може змінюватись. Так, ще донедавна право на справедливий судовий розгляд, гарантоване ст. 6 Конвенції, не поширювалось на розгляд справ про прийняття на службу, кар'єрне зростання та звільнення державних службовців, які мали певні владні повноваження (зокрема, військових, працівників міліції, прокуратури тощо) (див. рішення у справі *Pellegrin v. France* [GC], no. 28541/95, ECHR 1999-VIII). Віднедавна цю практику змінено (див. рішення у справі *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC], no. 63235/00, ECHR 2007-...). Відтепер, якщо подібний спір підпадає під юрисдикцію національного суду, при його вирішенні гарантується право на справедливий судовий розгляд, гарантоване ст. 6 Конвенції.

2.

Чи відбулись події, які, на мою думку, є порушенням положень Конвенції, після дати її вступу в силу щодо України, тобто після 11 вересня 1997 р.? З плином часу необхідність відповідати на це запитання зникає. Разом з тим, якщо частина подій все таки відбулась раніше зазначеної дати, слід звернутись до практики Суду і подивитись, як Суд вирішує питання прийнятності в такій ситуації. Наприклад, при скаргі на тривалість судового розгляду, якщо цей розгляд почався до 11 вересня 1997 р., Суд може взяти стан розгляду справи на цю дату до уваги, але не буде його враховувати при обчисленні тривалості всієї судової процедури аби визначити, була вона надмірною чи ні.

3-4.

Чи є особа, яка звертається до ЄСПЛ, потерпілою від тих порушень, на які вона посилається? Чи відповідає держава за ті порушення, на які скаржиться особа? ЄСПЛ не розглядає скарги *in abstracto* або, так звані *actio popularis*. Заявник повинен показати, що оскаржуване порушення стосується саме його. Скарги на «несправедливі закони» та «неправову ситуацію» без доведення того, як ця ситуація безпосередньо порушує права та свободи заявника, Суд відхилить як неприйнятні. Так само, коли ймовірно порушення стались внаслідок дій приватних осіб, держава не в усіх випадках може нести за це відповідальність. Так, наприклад, якщо заявник скаржиться на порушення його права власності, оскільки з приватної особи на його користь згідно з судовим рішенням стягнуті певні кошти, і це рішення не виконується, держава нести відповідальність лише за ефективність організації виконавчого провадження (див. рішення про неприйнятність у справі *Shestakov v. Russia*, no. 48757/99). Відповідно до практики Суду держава не несе відповідальність за відсутність коштів у фізичних осіб та приватних юридичних осіб.

5.

Чи вичерпав заявник всі наявні ефективні засоби захисту на національному рівні? Щодо попереднього прикладу таким засобом буде звернення до суду першої інстанції зі скаргою на дії чи бездіяльність виконавчої служби або з позовом до цієї служби про відшкодування шкоди (див. рішення про неприйнятність у справі *Dzizin v. Ukraine*, no. 1086/02). Щодо українських справ, то вичерпанням ефективних засобів захисту на сьогодні у більшості випадків у цивільних та кримінальних справах буде звернення до касаційної інстанції (див. рішення про неприйнятність у справах *Arkipov v. Ukraine*, no. 25660/02 та *Vorobyeva v. Ukraine*, no. 27517/02). У господарських справах таким вичерпанням вважається звернення з касаційною скаргою до Верховного Суду України (див. рішення про неприйнятність у справі *MPP Golub v. Ukraine*, no. 6778/05), в адміністративних, – звернення до Вищого адміністративного суду України (див. рішення про неприйнятність у справі *Karuna v. Ukraine*, no. 43788/05). Слід пам'ятати, що у певній категорії справ, вже розглянутих ЄСПЛ, констатовано відсутність на національному рівні

ефективного засобу захисту. Так, Суд дійшов висновку, що в порушення ст. 13 Конвенції, яка власне і гарантує наявність такого засобу, в Україні немає ефективного засобу захисту щодо надмірної тривалості судового розгляду (див. рішення у справі *Merit v. Ukraine*, no. 66561/01) та стосовно умов утримання ув'язнених (див. рішення у справі *Dvoynukh v. Ukraine*, no. 72277/01). Це є системні порушення, які Україною поки що не виправлені. Також у випадках невиконання судового рішення, коли боржником у справі є державний орган чи підприємство і невиконання рішення пов'язано з відсутністю фінансування, Суд визнав, що звернення зі скаргою чи позовом до Державної виконавчої служби України не є ефективним засобом захисту (див. рішення у справі *Voytenko v. Ukraine*, no. 18966/02).

6.

Чи дотримано шестимісячний строк, наданий заявнику для звернення до ЄСПЛ? Цей строк починається з моменту вичерпання ефективних засобів захисту (наприклад, коли заявник дізнався про відхилення його касаційної скарги)

ЗАЯВ, ПОДАНИХ ДО ЄСПЛ

(Період: 1.11.1998 – 31.12.2006. Джерело: ЄСПЛ)

	Держава	Подано всіх (у т. ч. в 2006 р.)	Прийнятних (у т. ч. в 2006 р.)
1.	Росія	48 791 (10 560)	353 (151)
2.	Польща	35 225 (4 470)	377 (111)
3.	Румунія	24 364 (4 583)	192 (58)
4.	Італія	24 141 (1 268)	1 617 (79)
5.	Франція	23 582 (2 841)	590 (119)
6.	Туреччина	20 141 (2 280)	1 500 (362)
7.	Україна	18 860 (3 906)	310 (131)
8.	Німеччина	16 005 (2 151)	69 (8)
9.	Великобританія	12 072 (1 557)	303 (7)
10.	Чехія	8 401 (2 755)	123 (32)
...	Сан-Марино	23 (0)	8 (0)
...	Монако	14 (6)	0 (0)
	ЗАГАЛОМ	298 730 (47 733)	7 410 (1 634)

або з моменту припинення відповідного порушення, якщо таких засобів немає. Так, якщо заявник скаржиться на умови утримання в СІЗО, шестимісячний строк починається з моменту виходу або переведення заявника з цього СІЗО. Слід також пам'ятати, що шестимісячний строк не підлягає поновленню чи продовженню.

7.

Чи є заява обґрунтованою? Найяскравішим прикладом необґрунтованої заяви є, так звані, справи «четвертої інстанції», коли заявники, будучи просто невдоволені рішеннями національних судів, «оскаржують» такі рішення до ЄСПЛ. Головна мотивація цих заяв полягає в тому, що судові рішення у справі заявника є несправедливими, оскільки воно винесене не на його користь. При цьому зазвичай ніяк не обґрунтовується, які саме порушення ст. 6 Конвенції, що гарантує право на справедливий судовий розгляд, були здійснені національними судами.

У багатьох випадках необґрунтованими можуть вважатись заяви, в яких повністю відсутнє документальне підтвердження слів заявника. Треба пам'ятати, що кожен факт, на який посилається заявник, має бути підтверджений документально.

Звичайно, в певних випадках у заявника виникають значні труднощі із наданням копій відповідних документів. Якщо державні органи не надають ті чи інші документи чи їх копії, необхідні заявнику для звернення до ЄСПЛ, це може бути розцінено як порушення ст. 34 Конвенції, яка передбачає право кожного на звернення до ЄСПЛ. Але і в цьому випадку слід надати підтвердження того, що державні органи відмовляють у видачі певних документів (копія звернення заявника до державного органу з офіційною відміткою про отримання цього звернення; копія відповіді тощо).

Окремо доцільно сказати про проблеми, пов'язані з оформленням звернення до ЄСПЛ. Певні недоліки такого оформлення, звичайно, не призведуть до визнання заяви неприйнятною, але можуть спричинити те, що розгляд заяви буде відбуватись значно довше.

Перше звернення до Суду може бути у вигляді звичайного листа, в якому, окрім бажання звернутись до ЄСПЛ, необхідно зазначити, хто є заявником, проти якої країни подається заява та в чому полягає ймовірне порушення Конвенції. Заяви буде присвоєно порядковий номер, який слід

обов'язково зазначити при подальшому листуванні з Судом, і заявнику буде направлений формуляр заяви, який треба заповнити та направити до Суду. Примірник формуляру українською або російською мовою можна завантажити на сайті Суду (www.echr.coe.int). Всі розділи формуляру повинні бути заповнені, зокрема, має бути вказана країна, проти якої подається заява, та формуляр має бути підписаний заявником або представником.

В останньому випадку обов'язковим є надання довіреності. До формуляру повинні бути приєднані копії відповідних судових рішень, копії позовної заяви/скарги до суду, копії апеляційної та касаційної скарг з відміткою про її отримання судом, та копії інших документів, які мають відношення до суті звернення. Лише за наявності належним чином заповненого формуляру та копій всіх необхідних документів справа буде прийнята до розгляду, про що заявника буде повідомлено окремим листом. Прийняття справи до розгляду ще не свідчить про її прийнятність, як думає більшість заявників, а буде вирішуватись Судом безпосередньо під час її розгляду.

¹ Будь-які судження, викладені у статті, виражають винятково думку автора та не є офіційною позицією ЄСПЛ.

СУДОВА ПРАКТИКА

СУДОВІ СЛУХАННЯ І ДЕБАТИ В ЄСПЛ:
20 ПОЛОЖЕНЬ З ПРАКТИКИ

1. Регламентация. Слухання в ЄСПЛ проводяться відповідно до положень Конвенції, Регламенту Суду, зокрема, до Глави VI Регламенту, ухваленому зі змінами, востаннє внесеними у липні 2006 р. (далі наводиться відповідна стаття – Правило Регламенту), а також «Практичних інструкцій», виданих Головою (Президентом) Суду згідно з повноваженнями, передбаченими ст. 32 Регламенту. Положення Регламенту щодо слухань поширюються як на слухання в Палатах, так і у Великій Палаті.

2. Термін «слухання». «Слухання» – це усні процесуальні дії, які проводяться щодо прийнятності та/чи суті заяв чи в зв'язку з клопотанням про перегляд, тлумаченням чи ухваленням консультативних висновків (п. (р) Правила 1 (визначення)).

3. Слухання під час провадження справи (заяви). Слухання зазвичай проводяться на етапі ухвалення остаточного рішення (judgment). Зрідка вони можуть проводитися на етапі ухвалення рішення про прийнятність справи. Перед ухваленням рішення про прийнятність Палата може вирішити, за клопотанням сторони чи на власний розсуд, провести слухання в разі, якщо вважатиме, що це відповідає виконанню її функцій згідно з Конвенцією. В такому разі за винятком, коли Палата за виняткових обставин вирішить інакше, сторони запрошуються викласти свої позиції щодо питань, які стосуються суті заяви (ч. 3 Правила 54). Слухання щодо прийнятності в провадженнях за заявами держави чи осіб мають проводитися за клопотаннями однієї чи більше держав-членів Конвенції, чи в разі, коли таке рішення ухвалює Палата на свій розсуд (ч. 5 Правила 51, ч. 2 Правила 58). Слухання за клопотанням сторони (заявника, третьої сторони) в провадженнях за «індивідуальними заявами» можуть проводитися за клопотаннями відповідної сторони чи за рішенням Палати (ч. 3 Правила 59).

4. Слухання під час провадження за заявами про консультативні висновки. Після завершення процедури письмових подань Голова Суду має вирішити, чи державам-членам Конвенції, які надали письмові подання, також повинно бути надано можливість розвинути свої позиції під час усних слухань, що проводяться з цією метою (Правило 86).

5. Слухання у зв'язку з оприлюдненням рішення, консультативного висновку. Рішення можуть бути прочитаним під час публічного слухання Головою Палати чи іншим суддею, делегованим Головою. Урядові уповноважені та представники сторін повинні бути проінформовані в належний строк про дату слухання (ч. 2 Правила 77; щодо консультативних висновків – Правило 89).

6. Публічний характер слухань. Слухання за мірою відкритості умовно можна розділити на публічні та непублічні, різновидом останніх є закриті слухання. Регламент Суду проголошує, що слухання мають проводитися публічно, якщо відповідно до ч. 2 Правила 63 Палата у виняткових випадках не вирішить проводити їх у закритому режимі, чи то на основі власної ухвали, чи то за клопотанням сторони або іншої особи, яка бере участь у справі. Преса та публіка можуть не допускатися до слухань чи їх частини: в інтересах моралі, забезпечення громадського порядку чи національної безпеки у демократичному суспільстві, коли цього вимагають інте-

реси неповнолітніх осіб чи захист приватного життя сторін, чи тією мірою, якою це «надзвичайно необхідно», на думку Палати, в особливих випадках, коли публічність упереджено впливає на справляння правосуддя (Правило 63).

7. Кількість публічних слухань. На практиці кількість публічних слухань є незначною (наприклад, за даними Голови Суду, 34 у 2006 р., 14 у 2007 р. (станом на 25.06.2007 р.)). Публічні слухання зазвичай призначаються, коли розглядаються питання, що мають істотне значення для громадськості (як у справах щодо можливих порушень прав людини в Чечні, звинувачень у порушеннях прав людини в зв'язку з бомбуванням військами НАТО в колишній Югославії). Станом на липень 2007 р. у справах проти України відбулося три публічні слухання (у справах «Совтрансавто-Холдінг проти України» (2001), «Українська Прес-група проти України» та «Салов проти України» (обидва – 2005 р.)).

8. Відкритість публічних слухань для відвідування. Публічні слухання відкриті для відвідування публіки. Аби бути присутнім під час слухання, слід прийти до будинку Суду принаймні за 15 хвилин до початку засідання. Кількість присутніх може обмежуватися, зважаючи на кількість «місць для публіки» у залі засідання. Дати публічних слухань публікуються на офіційному сайті ЄСПЛ під рубрикою «Public hearings».

9. Керівна роль голови Палати, запитання. Голова Палати керує слуханнями і визначає порядок заслуховування осіб перед Судом. Кожен із суддів може ставити запитання будь-якій особі, яка з'являється перед Судом (Правило 64).

10. Порядок заслуховування. Зазвичай на практиці спочатку вислуховуються представник заявника, згодом представник (як правило, це урядовий уповноважений) держави-відповідача, згодом представник(и) третьої сторони, інші учасники процесу. Відтак судді ставлять запитання представникам сторін. Для підготовки відповідей на запитання головуючий може оголосити перерву (15-20 хвилин), після якої сторони відповідають на запитання, а також обмінюються репліками щодо раніше висловлених позицій представників сторін.

11. Мова слухань і подання текстів виступів. Слухання проводяться робочими мовами Суду – англійською або французькою, часом обома мовами на вибір учасників процесу. Суддям і публіці забезпечується синхронний переклад на одну з двох офіційних мов. Секретаріат може звернутися із запитом до представника надати текст виступу для підготовки перекладу. Може мати місце заохочення не відступати від тексту виступу, аби належно й швидко здійснювати одночасний переклад. Представники сторін можуть виступати й «рідними мовами», про що вони мають завчасно повідомити секретаріат Суду, який забезпечує синхронний переклад. (Практика доводить, що «непідготовлені» письмово промови рідною мовою можуть зазнати скорочень під час синхронного перекладу на офіційні мови; тому в разі виголосення промов рідною мовою їх текст доцільно надати Секретаріату для попереднього перекладу.) Часом за рішенням Голови Палати забезпечується «синхрон-

ний переклад» на інші мови (наприклад, у разі присутності на слуханнях високих гостей – делегацій суддів тощо).

17. Виклик свідків, експертів, інших осіб, витрати. Свідки, експерти та інші особи, які повинні бути заслухані

Урядові уповноважені Німеччини під час публічних слухань 29.01.2004 р. Фото: Gilles Varela, PE.

12. Предмет слухань. У провадженнях за заявами слухання по суті суміщають письмовий на усний етапи розгляду справи, а також ухвалення рішень щодо прийнятності та суті заявлених виног. (У більшості справ, публічні слухання не проводяться, розгляд справи обмежується письмовими комунікаціями.)

13. Судові дебати. Слухання в зв'язку з розглядом справи по суті констатують судові дебати в ЄСПЛ, оскільки під час слухання виступають з промовами особи, які беруть участь у справі (сторони). Треті особи виступають у судових дебатах після особи, на стороні якої вони беруть участь, проте на практиці Суд зрідка допускає до судових слухань осіб (зокрема, правозахисних організацій), які відкрито виступають на користь певної сторони. Третя особа в особі її представника виступає після виступів представників сторін.

14. Кількість представників та заявники. Кількість осіб-представників сторін формально не обмежується, однак, зазвичай складає від 2 до 5 осіб. Як правило, на слуханнях від сторони з промовою виступає одна особа. Заявник вправі бути присутнім під час слухання, хоч і в принципі повинен мати «юридичного представника», та виголошувати промову; але зазвичай сам заявник не присутній і промову виголошує його представник.

15. Тривалість виступів (промов). Регламентом суду не обумовлено тривалості виступів (представників) сторін. Зазвичай на практиці один виступ триває від 20 до 40 хвилин й від представників сторін очікується дотримання такого неписаного регламенту. Головуючий (Голова) Палати може зупинити промовця лише, коли він виходить за межі справи, що розглядається судом, або повторюється, проте на практиці таке трапляється зрідка й коли представники «перетримують» час. З дозволу Голови Палати сторони (представники сторін) можуть обмінюватися репліками, що зазвичай має місце під час відповідей на запитання.

16. Неявка на слухання. Якщо сторона не з'явилася на слуханнях без поважної причини, Палата може провести слухання у разі впевненості в тому, що це не суперечить належному відправленню правосуддя (Правило 65).

відповідно до рішення Палати чи Голови Палати, викликаються в Суд Секретарем ((Правило 65, яке діяло до липня 2003 р.).

18. Присяга чи урочиста заява свідків та експертів. Після встановлення особи свідка і до надання свідчень кожен свідок складає наступну присягу або робить таку урочисту заяву: «Присягаю» – чи «Урочисто заявляю, ручаюся своєю честю і совістю» – «що говоритиму правду, всю правду і нічого, окрім правди». Про це робиться запис у протоколі. Експерт, після встановлення особи, складає аналогічну присягу чи робить урочисту заяву, запис про що заносить у протокол. Зазначена присяга (заява) може складатися Голові Палати, судді чи іншій офіційній особі, призначеній Головою (Правило 66, яке діяло до липня 2003 р.; нині це положення – частина Правила А6 Додатку до Регламенту, який передбачає правила проведення слідчих дій).

19. Стенографічний запис слухання. Секретару в разі відповідного розпорядження голови Палати несе відповідальність за підготовку стенографічного запису слухання (Правило 70).

20. Веб-трансляція публічних слухань. Наприкінці червня 2007 р., на кошти Ірландії, запроваджено веб-трансляцію публічних слухань у мережі Інтернет на базі офіційного сайту ЄСПЛ (див. підрубрику «Webcast of public hearings» рубрики «Multimedia»). Трансляція не проводиться наживо; рішення про трансляцію ухвалює Палата в кожному конкретному випадку після проведення слухання. Запис з'являється на сайті через кілька годин після слухань (зазвичай початок слухань об 9:00, поява запису об 2:30). Мови веб-трансляцій – це мови, якими виступали учасники слухань, також подається переклад офіційними мовами ЄСПЛ – англійською та французькою. Перша веб-трансляція публічного слухання відбулася 28 червня 2007 р. в справі *Maumousseau and Washington v. France*. Трансляція публічних слухань демонструє гласність Суду, його публічний характер, може мати іншу цінність (наприклад, освітню).

(Уклад В'ячеслав БІГУН. Джерела: правові документи, рішення, спостереження публічних слухань, 4-18 липня 2007 р., ЄСПЛ, м. Страсбург)

СУДОВІ СЛУХАННЯ ТА ДЕБАТИ В ЄСПЛ: РЕПОРТАЖ ЗІ СТРАСБУРГУ

Славик БІГУН

«Юридична газета»

У житті кожного юриста є незабутні моменти, що вкарбовуються у пам'ять. Є такий і в Андраша Чеха. «Це була унікальна в моєму житті можливість, – каже угорський адвокат, – виступати перед таким високим судом». Він щойно виступив представником заявника у публічному слуханні у справі *Korbely v Hungary* (no. 9174/02) перед Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) у Страсбурзі.

Унікальність

Унікальність пояснюється, зокрема, тим, що слухання бувають не часто. Суд було засновано в 1959 р. й відтоді станом на початок 2007 р. він ухвалив майже 6,500 остаточних рішень за заявами переважно фізичних осіб, які скаржилися на порушення державою їхніх прав і свобод, регламентованих положеннями Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Проте й попри те що ЄСПЛ, об'єднаний з Комісією з прав людини у 1998 р., працює доволі динамічно, щороку «слухається» дещо більше 30 справ. Знаючи ефективність та успіх цього судового інституту захисту прав, поневолі задумуєшся: чи дійсно судовий розгляд справи повинен включати слухання? Досвід ЄСПЛ доводить: що, мабуть, ні.

Утім з думкою про те, що слухання не потрібні, навряд чи погодяться юристи в принципі. Й не лише тому, що керуються інтересами клієнта. Кожен з яких, як кажуть американці, хотів би мати «свій день у суді». День, який запам'ятовується.

Дехто має чимало таких днів. Зокрема, судовий розпорядник, який називався Мішелем. Він каже, що вже більше 20 років працює в Суді. Виголосивши слова «ля кур», що французькою означає «суд», він сідає собі за спинки крісел суддів, неподалік головної лави. Зважаючи на незначну кількість публічних слухань, роботи в Мішеля небагато. «Я ще розношу

пошту», – каже він, і на ще одне запитання відзначає, що за часи його роботи в Суді нічого екстраординарного в залі засідань не відбулося. Й дійсно, як ми могли переконатися в кількох випадках, у залі під час слухань панує спокій.

Багатофункціональність

Публічні слухання багатофункціональні. Процесуально – це етап провадження у справі із заслуховуванням представників сторін і фактично судових дебатів. Нам здалося, що вони позбавлені драматизму справжніх судових баталій. Відбуваються буквально впродовж ста-двохсот хвилин і майже не торкаються оспорення фактичних обставин справ, сторони зрідка оспорожують позиції одна одної. А ще представників сторін, не для преси, наполегливо просять бути стислими й «триматися тексту». Тому навряд чи судові слухання ЄСПЛ претендуватимуть на першість у рейтингах ТБ чи Інтернету.

Однак так само навряд чи лишаться взагалі поза увагою. Причина проста – предмет спору, який обирається для слухання. Вони призначаються у справах, що порушують серйозні питання інтерпретації чи застосування Конвенції, або серйозні питання загального значення. Кому не цікаво спостерігати за дебатами з питань правомірності евтаназії, бомбардування силами НАТО Белграду, зникнення чеченців в Росії, втручання у приватне життя публічних осіб, захисту прав терористів? І за кожним з цих питань доли людей...

Візьмемо, наприклад, справу *Saadi v. Italy* (no. 37201/06), яка слухалася 11 липня 2007 р. Судді визначатимуть не лише долю заявника, який заявляв про можливе порушення свого права. Але й, можливо, долю багатьох європейців, чиєю безпекою опікуються (додамо слово «повинні») держави.

Відтак, з одного боку, стояло питання «людини»: чи порушуватиме права людини засудженого чи підозрюваного терориста депортація на батьківщину, якщо йому там загрожує застосування тортур? Однак, як наполягав представник Сааді, зробивши це в даній справі, держава порушить Конвенцію.

З іншого боку, стояло питання «людей»: європейські уряди щиро бажають «відправити подалі» на батьківщину подібних індивідів, які своїми діями загрожують безпеці інших. До слухань у справі як третю сторону без самотійних вимог було допущено Великобританію, в місцях затримання та на території якої знаходяться чимало так званих терористів.

Позицію британської команди в складі 6 осіб на слуханнях представив Джонатан Свіфт. Йому випало нелегке завдання переконати страсбурзьких суддів змінити прецедентну практику суду, ґрунтовану на рішеннях у справах *Soering v UK* (1988); *Chahal v UK* (1996). Згідно з рішеннями в цих справах слід вести наявність «істотних підстав» вважати, що існує «реальний ризик» нелюдського поводження з особою. Британці наполягали на тому, що повинні існувати саме «істотні», а не «резонні» підстави реального ризику.

Великобританія та Італія, по суті, об'єдналися в позиціях. Чудово артикульована робочою (англійською) мовою промова Свіфта підтримала позицію Італії в цій справі. Урядовий уповноважений Італії Нікола Леттієрі, підкресливши значення захисту правопорядку та гарантування безпеки громадян Італії, дозволив собі дискредитувати заявника. Останнього було зображено як непрошеного гостя, котрий не бажає грати за правилами господаря, а ще особу, яка має невисокі моральні якості. Проте забавні пасажи Леттієрі про сімейне життя заявни-

ка хіба що дещо розважили суддів і публіку. Якщо ж говорити серйозно, то ставало зрозуміло, що яким би не було рішення, воно «матиме прецедентне значення», – відзначив представник заявника Нассіма Сааді італійський адвокат Сандро Клементі.

Цікаво, що Клементі назвав виступ італійського урядовця «водичкою». І відзначив, що співвітчизникам бракувало змістовності. Ще один італієць – суддя Загребельський, глибоко всівшись у власне крісло, зі скептичним поглядом підпертого рукою обличчя майже пасивно споглядав баталію своїх співвітчизників. Важко сказати про що думав суддя в той момент, але він не видався нам стурбованим. Принаймні урядом Італії. Одного разу суддя зізнався нам, що «спить спокійно» і йому ніхто не телефонує з Риму з проханням вирішити справу в певний спосіб.

Курйозність

Наприкінці червня 2007 р. Суд запровадив веб-трансляції публічних слухань. Ідея більшої публічності суду знайшла підтримку уряду Ірландії, що помітно технологічно прогресує останніми роками. Трансляцію «випускають» в Інтернет на сайті Суду за окремим рішенням Палати, але, як видається, дехто з присутніх на слуханнях про це не знав. Тож на одному кадрі можна побачити пристрасний виступ Джонатана Свіфта, а на задньому плані – перформенс із чищення нігтів однією з нудьговою дамою чи позіхання втомлених ранішнім приходом глядачів. Причому ракурси камер часом несподівані, що дозволило навіть автору цих рядків виступити «двійником» Ніколи Леттієрі, принаймні на екрані. Зрештою, так все, мабуть, виходить цікавіше, до того ж якщо ти – глядач чи спостерігач на публічних слуханнях.

ПОРАДИ

Бліц-інтерв'ю з учасниками публічних слухань у справі *Saadi v. Italy* (no. 37201/06), 11 липня 2007 р., м. Страсбург:

Представник Уряду Великобританії, третьої сторони в справі, баристер Джонатан СВІФТ (Swift)

– Що порадите тим, хто готується до публічних слухань?

– Думаю, що важливо приділити чимало часу, аби підготувати та написати промову. Також після підготовки важливим є виголосити промову. Зокрема, щоб переконатися, що вона гарно звучить, так би мовити, «лунає» розмовною мовою. Дійсно, Суд, передусім, «працює» на основі письмових подань. В цьому розумінні видається нескладним сформулювати думку «писаною мовою». Під час слухань, однак, суд сприймає усну мову й текст повинен бути легким для сприйняття суддями. В даній справі [*Saadi v. Italy*] мені довелося чимало попрацювати над підготовкою тексту, згодом я йо-

го виголосив і довелося його переписувати, причому кілька разів».

– Чи відчували ви пристрасність, виголошуючи промову, реакцію Суду, суддів?

– Думаю, що судді добре реагували на промову, вони однозначно були уважними й це завжди допомагає промовцю. Відчувався інтерес суддів до висловлених аргументів.

Урядовий співуповноважений Італії, державний відповідач в справі Нікола ЛЕТТІЄРІ (Lettieri):

– Як ви готувалися до публічних слухань?

– Мені допомагали мої колеги, це не урядові уповноважені, а службовці відповідальних міністерств в Італії. Згодом я проаналізував прецедентне право Суду, зокрема, аби з'ясувати неузгодженості та їх представити. А також показати Суду, що заявник був дуже небезпечною особою, котра збрехала про чимало питань, які важливі для вирішення справи.

Представник заявника Нассім Сааді в справі, адвокат САНДРО КЛЕМЕНТІ (Clementi):

– Наскільки слухання доцільні для аргументації позицій?

– Думаю, що слухання – це найбільш ефективний інструмент переконання суддів, це радше один із способів переконання. Важливішим є доведення шляхом надання доказів, які надаються під час провадження в справі. В даній справі – це докази застосування тортур у Тунісі. Ми надали докази того, що до людей у цій країні застосовують тортури. Зокрема, Суду надано письмові свідчення про тортури адвоката Сааді в Тунісі. Відтак, для нас слухання не є серйозним питанням. Упродовж останнього року ми надали суду більше 1000 сторінок письмових подань. І я знаю, що всі судді знають реальний стан справи. Тому повторення може бути небезпечним.

– Тобто слухання в даній справі не були важливими?

– У даній справі слухання таки були важливими. Бо йдеться про резонансну справу, справу, передану на розгляд Великої Палати. Рішення в цій справі матиме прецедентне значення. Йдеться про ряд складних питань, підходи до яких визначатимуть дії урядів держав Європи. Ця справа важлива в контексті боротьби проти тероризму та захисту права людини.

– Чи відчували ви, що британці були проти вас?

– Так. Звісно. Й вони були більш переконливими в своїх аргументах, аніж уряд Італії. Останні мене не переконали. Як ми кажемо, їм бракувало змістовності. Це була «водичка».

– Вбрання, в якому ви виголосили промову, – це вбрання італійського адвоката?

– Так. В Італії обов'язковим для судового адвоката є формальне вбрання. Це може бути звичайний темний костюм, але обов'язково з краваткою або ж адвокатська мантія. Мені не подобаються краватки і я віддаю перевагу мантії.

Спікувався Славик БІГУН

ГРОШІ І ПРАВА ЛЮДИНИ

СПРАВЕДЛИВЕ ВІДШКОДУВАННЯ І
ВИТРАТИ НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В ЄСПЛ

Присудження справедливого відшкодування (сатисфакції) не є неодмінним слідством висновку Європейського суду з прав людини про те, що було порушене право, гарантоване Європейською конвенцією або Протоколів до неї. Це зрозуміло з формулювання ст. 41, яка передбачає, що Суд присуджує справедливе відшкодування тільки якщо національне законодавство не дозволяє надати повне відшкодування, і навіть при цьому «якщо в цьому буде потреба» (*s'il y a lieu* – у французькому тексті).

Аби уніфікувати практику заявлення та присудження відшкодування, 28 березня 2007 р. Головою ЄСПЛ відповідно до Правила 32 Регламенту Суду було видано «Практичну інструкцію. Вимоги щодо справедливого відшкодування». З нею варто познайомитися тим, хто готує заяви до ЄСПЛ.

В інструкції, зокрема, відзначається, що Суд присуджує таке відшкодування, яке вважатиме «справедливим» за даних обставин справи. Відтак, увага надаватиметься специфічним особливостям кожного випадку. Суд може вирішити, що для деяких видів передбачуваної шкоди висновок про порушення сам по собі становить справедливу сатисфакцію й не вимагає призначення фінансової компенсації. Він може також присудити компенсацію, що менша за дійсну суму заподіяної шкоди або понесених витрат, або навіть не встановлювати ніякого присудження взагалі. Це може бути, наприклад, якщо в ситуації, що оскаржується, розмір шкоди або рівень витрат виникли за власною провиною заявника. Визначаючи суму компенсації, Суд може також взяти до уваги відповідні позиції заявника як сторони, котрої стосуються порушення, і держави-учасника, відповідальної за суспільні інтереси. Зрештою, Суд зазвичай бере до уваги місцеві економічні умови.

НАТАЛІЯ ПЕТРОВА

адвокат, м. Київ

Продовження, початок на с.8

Нюанси стосунків «адвокат – клієнт»

Адвокатам почасти властиво думати, що, знаючи справу свого клієнта, вони краще можуть сформулювати його вимоги в його інтересах. Така позиція з огляду на етичні стандарти стосунків «адвокат-клієнт» неприйнятна. Клієнт потребує від свого адвоката повної інформації про можливі правові шляхи вирішення справи і можливі правові ризики, тобто правової допомоги для прийняття власного рішення.

Важливо поважати право клієнта на його власне рішення в справі. Відомо, що, крім справедливої сатисфакції, заявник має право отримати відшкодування всіх своїх витрат щодо ведення справи в національних судах і за правову допомогу із формування, супроводу справи і його/її представництва у ЄСПЛ.

У цьому контексті виникає потреба долучити до матеріалів справи квитанції за сплачені клієнтом і отримані адвокатами гонорари за весь період роботи по справі. Відсутність документального підтвердження таких витрат априорі позбавляє заявника права отримати відшкодування понесених затрат.

Коли Суд присуджує компенсацію відповідно до ст. 41, він може вирішити, чи керуватися національними стандартами. Однак він не зобов'язаний.

Справедливе відшкодування може бути надане згідно зі ст. 41 Конвенції щодо: (а) матеріальної шкоди; (б) нематеріальної шкоди; (с) витрат.

Причинний зв'язок між заявленою шкодою й заявленим порушенням має бути зрозумілим. Суду не достатньо ані незначного зв'язку між заявленим пору-

шенням і шкодою, ані спекуляції із приводу того, що могло б бути.

Компенсація може бути присуджена в тій мірі, в якій шкода є результатом встановленого порушення. Компенсація не може призначатися за шкоду, заподіяну обставинами або ситуацією, які не становлять порушення Конвенції, або за шкоду, пов'язану зі скаргами, визнаною неприйнятною на попередній стадії процесу.

Мета відшкодування шкоди Судом – компенсувати заявникові реальні

шкідливі наслідки порушення. Воно не призначено для покарання держави-відповідача. Тому Суд дотепер уважав неприйнятним задовольняти вимоги про відшкодування шкоди з позначками «каральний», «обтяжений», «для прикладу».

Інструкція роз'яснює практику відшкодування витрат і витрат, до яких зазвичай відносять витрати на правову допомогу. Суд може компенсувати заявникові витрати й витратки, які він або вона понесли – спочатку на національному рівні й згодом у ході процедур у самому Суді – намагаючись запобігти порушенню або одержати відшкодування за порушення. Такі витрати й витратки зазвичай включають вартість правової допомоги, судові мита, збори тощо. Вони можуть включати транспортні витратки й витратки на проживання, зокрема, якщо вони були понесені внаслідок присутності на слуханнях у Суді.

Витратки й витрати мають бути такими, що їх фактично понесли. Тобто заявник повинен їх оплатити, або бути зобов'язаним оплатити їх відповідно до закону або договірних зобов'язань. Будь-які суми, виплачені або такі, що підлягають виплаті національними органами влади або РЄ у вигляді правової допомоги, будуть утримані.

Витратки й витрати повинні бути виправданими. Тобто вони мають бути неминучими для того, щоб запобігти порушенню або одержати відшкодування.

Вони повинні бути розумними за розміром. Якщо Суд вважатиме їх надмірними, він відшкодує суму компенсації, що, на його думку, є розумною.

Суду потрібні докази, наприклад, детальні чеки й рахунки. Вони мають бути досить деталізовані, аби дати Суду можливість визначити, наскільки викладені вимоги виконані.

чи їх представників оприлюднювати хід справи через спеціально організовані прес-конференції тощо. З одного боку, факт порушення справи у ЄСПЛ – це інформація і за своєю природою колись таки має бути поширеною. Втім ця інформація є в ексклюзивному володінні заявника і від нього залежить, вважати її конфіденційною чи ні і до якого часу.

В широкому оприлюдненні такої інформації немає потреби, якщо звісно, немає виняткових обставин розвитку ситуації. Роль юристів у прийнятті заявниками таких рішень може бути суттєвою. Так чи інакше, але кожен конфлікт, що вирішується в судах, потенційно вразливий. Зайва фраза може послабити позицію однієї сторони і посилити іншу. Тож цінним є правило – «без коментарів», поки не буде прийнято рішення.

Професійна відповідальність юриста за справу клієнта, який йому довірився, – одвічна тема.

Хвилювання за дотримання процесуальних строків, збір належних доказів і обґрунтовану позицію – відомі багатьом адвокатам страхи.

Без сумніву, справа клієнта в ЄСПЛ – особлива справа і особлива відповідальність за можливість бути причетним до практики Суду і позитивних змін у правовій політиці власної держави.

ДОВІДКА ЮГ:

«Упродовж 2001-2006 рр. Україною було виплачено 15 117347 грн справедливої сатисфакції. Щодо цього року, то за рішеннями Суду на сьогодні присуджено 130831,90 євро» (Урядовий уповноважений у справах ЄСПЛ Юрій ЗАЙЦЕВ в інтерв'ю «ЮГ», повністю інтерв'ю читайте на С. 14-15)»

10 топ-сум відшкодувань за рішеннями ЄСПЛ «проти» України

• **100 000 євро:** за матеріальні та нематеріальні збитки, за витратки і витрати (Справа Гондадзе, *Gongadze v. Ukraine*, no. 34056/02, 8. 11. 2005)

• **59 657 81 євро:** 53 657, 81 за матеріальні, 5 000 за нематеріальні збитки, 1 000 за витратки і витрати (Справа Трегубенко, *Tregubenko v. Ukraine*, no. 61333/00, 2.11.2004)

• **39 109 19 євро:** 588 12 за матеріальні, 33 000 за нематеріальні збитки, 5 521,07 за витратки і витрати (Справа Української Медіа-Групи, *Ukrainian Media Group v. Ukraine*, no. 72713/01, 29. 03. 2005)

• **27 500 євро:** 25 000 за матеріальні, 2 500 за нематеріальні збитки (Справа Тимотійовича, *Timotiyevich v. Ukraine*, no. 63158/00, 8 11.2005)

• **26 000 євро:** 1 000 за матеріальні, 20 000 за нематеріальні збитки, за 5 000 за витратки і витрати (Справа Невмержицького, *Nevmerzhitsky v. Ukraine*, no. 54825/00, 5. 04. 2005)

• **25 500 євро:** 25 000 за матеріальні збитки, 560 за витрати (Справа Інтерсплав, *Intersplav v. Ukraine*, no. 803/02, 9.01.2007)

• **20 500 євро:** 20 000 за матеріальні збитки, 500 за витратки і витрати (Справа Світлани Науменко, *Svetlana Naumenko v. Ukraine*, no. 41984/98, 9. 11. 2004)

• **20 000 євро:** 20 000 за нематеріальні збитки (Справа Сергія Шевченка, *Sergey Shevchenko v. Ukraine*, no. 32478/02, 4. 04. 2006)

• **14 380 євро:** 11 380 за матеріальні, за 3 000 нематеріальні збитки (Справа Лізанець, *Lizanets v. Ukraine*, no. 6725/03, 31 05. 2007).

• **10 500 євро:** 10 000 за матеріальні, 500 за нематеріальні збитки (Справа Мельник, *Melnik v. Ukraine*, no. 72286/01, 28.03.2006)

Укладено за матеріалами бази даних рішень ЄСПЛ «HUDOC». Без претензій на вичерпність. Не враховані суми у рішеннях за заявами кількох скаржників.

УКРАЇНА ПЕРЕД ЄСПЛ

Нотатки адвоката для адвоката і не тільки

Ще одне важливе питання – конфіденційність інформації. ЄСПЛ дбайливо ставиться до сторін у справі і застерігає, що після прийняття справи до провадження будь-які їх контакти повинні відбуватися лише через Суд.

Іншими словами, спілкування, скажімо, заявника чи його представни-

ка безпосередньо з Урядовим уповноваженим в його/її справі неприйнятне.

Так само контакти з боку держави із заявником по його справі мають бути максимально обмежені і, якщо відбуваються з відома Суду, то бажано за участі його адвоката.

Відомі тенденції деяких заявників

ДОВІДКА ЮГ:

Представництво в ЄСПЛ – за довіреністю

Фізичні особи можуть представляти свої справи особисто, але наявність юриста (адвоката) рекомендується, навіть вимагається в більшості випадків, коли справу було спрямовано до уряду – відповідача для надання зауважень. Радою Європи створено систему та Судом впроваджено надання правової допомоги для тих заявників, які не мають достатніх коштів.

Далі подається типова форма довіреності, яка подається до ЄСПЛ. Джерело: сайт ЄСПЛ (www.echr.soe.int), де міститься бланк, який можна заповнити. Довіреність, за практикою Суду, не потребує нотаріального посвідчення.

«Європейський суд з прав людини. Довіреність. [Зазначені слова вказуються у верхній частині документа] «Я, [вказати: П.І.Б. та адресу заявника] цим уповноважую [вказати: П.І.Б. та адресу представника] представляти мої інтереси у Європейському суді з прав людини, а також у будь-якому іншому подальшому провадженні, передбаченому Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, стосовно моєї заяви, поданої, згідно зі статтею 34 Конвенції, проти [вказати: державу-відповідача] [вказати: дату відправлення першого листа]. [вказати: місце та дата заповнення] [поставити: підпис заявника] Зазначені повноваження приймаю. [поставити: підпис представника]»

NB: Довіреність повинна бути заповнена і підписана заявником, а також адвокатом, іншою особою, уповноваженою виступати представником.

КАР'ЄРНІ МОЖЛИВОСТІ ЮРИСТА В ЄСПЛ

Із професійною роботою в ЄСПЛ пов'язані представництво юристами заявників в Суді, представлення інтересів держави (як урядовий уповноважений, член секретаріату уповноваженого тощо), а також робота експерта, радника і, зрештою, посада судді. Водночас, Рада Європи та, зокрема, ЄСПЛ пропонує українському юристові чимало й інших кар'єрних стежок і можливостей безпосередньо в Суді, як-от: (1) юрист-стажист, (2) молодий юрист за спеціальною програмою добору, (3) перекладач із кваліфікацією юриста, (4) секретарський помічник. Стисло оглянемо загальні та спеціальні умови добору та вимоги до кандидатів на зазначені посади в РЄ та, зокрема, ЄСПЛ.

Загальні вимоги до кандидатів

(1) **Громадянство** держави-члена РЄ; (2) **кваліфікація**, відповідна посаді, підтверджена дипломом чи підготовкою; (3) **досвід** (попередній професійний) роботи; (4) **володіння мовами**: вільне – однією з офіційних мов (англійська чи французька). Добре володіння другою офіційною мовою Суду – вимога для багатьох посад. Від кандидатів, чия рідна мова англійська чи французька, очікується дуже добре володіння другою офіційною мовою. Знання іншої європейської мови (зокрема, німецької, італійської, іспанської чи російської) надає перевагу; (5) **хороші навички підготовки проектів документів**; (6) **здатність адаптуватися** до полікультурного та багатомовного середовища місця праці; (7) **вміння працювати в команді**; (8) **здатність користуватися сучасними комп'ютерними технологіями**.

дидати, котрі відповідають усім вимогам, запрошуються для складання письмового іспиту. (3) **Письмовий іспит**. Зазвичай проводиться у Страсбурзі та в столицях відповідних країн. Витрати щодо участі в іспитах покриваються РЄ. Іспит полягає у підготовці проектів документів англійською чи французькою мовою, маючи на меті перевірку знань, ідей, здібності аналізувати та готувати проекти документів. (4) **Співбесіда**. Кандидати, чий результат іспитів є найкращим, запрошуються до Страсбургу для проходження інтерв'ю з Радою з питань призначень на посади, а в деяких конкурсах – для додаткового тестування. Інтерв'ю триває близько 30 хвилин і проводиться англійською та французькою мовами. Рада оцінює здібності кандидатів за результатами письмових робіт, їхньої компе-

Будинок ЄСПЛ: вид збоку. За прозорими стінами Суду – кабінети юристів

Процедура добору (рекрутинг)

Загальні умови є наступними.

(1) Постійний персонал добирається виключно за результатами іспиту на засадах змагальності. (2) Розрізняють два типи іспитів: (i) загальні конкурси, що стосуються громадян однієї чи більше держави-члена РЄ, що «недопредставлені»; (ii) спеціальні конкурси: відкриті для громадян усіх держав-членів РЄ чи до однієї чи більше держави-члена РЄ, що «недопредставлені». (3) Конкурси оголошуються на веб-сайті РЄ в розділі оголошень про вакансії. Прохання не надсилати заяв на працевлаштування за неоголошеними вакансіями. (4) Процедура добору складається з трьох етапів: (i) складання списку кандидатів; (ii) письмовий іспит та (iii) інтерв'ю (див. далі процедура рекрутингу). (5) Виключно ті заявники, які відповідають вимогам (стандартам) щодо кожного з етапів, запрошуються продовжити участь у доборі. (6) Всі заявники отримують письмову позитивну чи негативну відповідь (електронною поштою чи звичайним листом) після кожного етапу добору. (6) Тривалість процесу трьох етапів добору значна й може тривати до 6 місяців.

Рекрутинг: детальний опис процедури

(1) **Офіційне оголошення** про вакансію. Оголошення містить опис посадових обов'язків та вимоги до кандидатів для зайняття посади. (2) **Список кандидатів**. Рада з питань призначень на посади (Appointments Board) укладає список кандидатів, зважаючи на кваліфікації та професійний досвід кандидатів. Кан-

дидати, котрі відповідають усім вимогам, запрошуються для складання письмового іспиту. (3) **Письмовий іспит**. Зазвичай проводиться у Страсбурзі та в столицях відповідних країн. Витрати щодо участі в іспитах покриваються РЄ. Іспит полягає у підготовці проектів документів англійською чи французькою мовою, маючи на меті перевірку знань, ідей, здібності аналізувати та готувати проекти документів. (4) **Співбесіда**. Кандидати, чий результат іспитів є найкращим, запрошуються до Страсбургу для проходження інтерв'ю з Радою з питань призначень на посади, а в деяких конкурсах – для додаткового тестування. Інтерв'ю триває близько 30 хвилин і проводиться англійською та французькою мовами. Рада оцінює здібності кандидатів за результатами письмових робіт, їхньої компетентності та професійного досвіду, співбесідою. Генеральному секретарю РЄ готується **рекомендація** з переліком кандидатів, які найкраще підходять для відповідних посад. (5) **Працевлаштування**. Генеральний секретар, розглянувши рекомендації Ради, вирішує, яким кандидатам буде запропоновано «фіксований контракт» (CDD) або «безстроковий контракт» (CDI) після проходження дворічного періоду випробування. Кандидатів, яким не запропоновано працевлаштування, може бути внесено до «резервного списку», строк дії якого 2 роки. Такі списки беруться до уваги за потреби заповнення вакансій «зовнішніми» кандидатами. Проте включення до списку не породжує зобов'язальних наслідків для РЄ чи прав для кандидата.

Опис посад

(1) **«Службовці без спеціалізації»**. Обов'язки таких службовців охоплюють надання секретарської допомоги комітетам експертів, призначених урядами (міжурядовими секторами співпраці) чи парламентським комітетам (ПАРЄ). Завдання формулюються залежно від сфер діяльності, але всі службовці повинні мати організаційні навички (планування, проведення зустрічей; підготовка порядку денного; забезпечення спокійного перебігу зустрічей; підготовка проектів протоколу) та концептуальні здібності (підготовка проектів звітів, меморандумів, інших письмових документів, а також вміння досліджувати питання, консультуватися з доповідачем чи головою підрозділу). (2) **Юристи-службовці Секретаріату (канцелярії) ЄСПЛ** працю-

ють над заявами, поданими відповідно до Конвенції, готують файли справ, досліджують правові питання та готують проекти документів правового та загального характеру.

(3) **Перекладачі** працюють над документами, пов'язаними з різними питаннями, викладеними англійською чи французькою мовою (меншою мірою іншими європейськими мовами), та перекладають їх на рідну мову (англійську чи французьку).

(4) **Секретарським помічникам** може бути доручено виконувати будь-яку організаційну роботу.

Стажування

Програма стажування РЄ. Стажування в ЄСПЛ забезпечується через добір за загальною програмою стажування в РЄ. Тривалість – близько 3 місяців. Кандидати обирають один із 3 періодів року: січень-березень, квітень-червень та вересень-грудень.

Вимоги до кандидатів і добір. Вимоги: громадянство держави-члена РЄ або Білорусі, завершена вища освіта або принаймні 3 роки університетського навчання, наявність еквівалентної університетської кваліфікації для кандидатів з національних адміністративних установ чи приватних фірм, дуже добре володіння однією з офіційних мов РЄ (бажане знання іншої офіційної мови), уміння готувати проекти документів. Добір: кандидати добираються спеціальним кадровим департаментом РЄ за погодженням з ЄСПЛ на основі справедливого географічного представництва. Останній строк подання заяв, які можна скопіювати на сайті РЄ, 15 вересня року, що передує року стажування.

Умови. Стажисти працюють безоплатно. Покриття витрат (подорож, проживання тощо) – обов'язок стажистів чи спонсорських організацій.

Програма для молодих юристів

Завдання. Програма «Young Lawyers' Scheme» переслідує подвійне завдання: (1) залучати нові «правові таланти» для роботи в секретаріаті ЄСПЛ та (2) поширювати краще розуміння Конвенції в юридичній професії по завершенні програми через молодих юристів, які продовжують деінде свою професійну кар'єру.

Працевлаштування. Учасникам програми пропонується працевлаштування на обмежений строк. Перший однорічний контракт може бути продовжений на строк максимум до чотирьох років. Юристів поділяють на два ранги: вступний – «молодий юрист» та «юрист-помічник» (після дворічного працевлаштування).

Кандидати, заяви, добір. До участі запрошуються кандидати з усіх держав РЄ, які там же здобули університетський диплом з права і перебувають на початку професійної кар'єри. «Плюсом» є додаткова академічна та професійна кваліфікація в сфері прав людини. Заявники також мають достатньо володіти англійською та/чи французькою мовою,

На запитання «ЮГ» відповідає Юрій ЗАЙЦЕВ, Урядовий уповноважений у справах ЄСПЛ (повністю інтерв'ю читайте в рубриці «Гість номера»):

– Якою є кадрова політика Секретаріату Уповноваженого у справах ЄСПЛ? Чи маєте якийсь месидж для бажаючих працювати у вас?

– Месидж один: бажання та вміння вчитися. У переважній більшості юридичних вищих навчальних закладів Європейську конвенцію вивчають «галопом по Європах» у межах загального курсу міжнародного права. Або ж взагалі не вивчають. Ну і, звісно, формальні критерії: наявність вищої юридичної освіти та знання бодай однієї з офіційних мов Ради Європи.

– Яка структура, чисельність, якісний склад Секретаріату Уповноваженого? Чи планується його розширення, наскільки?

– Таке збільшення передбачено постановою КМУ № 784 від 31 травня 2006 р. і здійснюється воно поетапно. На сьогодні штатна чисельність Секретаріату складає 33 особи. Секретаріат очолює його керівник, який має заступника. Відповідно до завдань, покладених на Уповноваженого, сформовано 5 відділів: дві відділи представництва інтересів держави – у цивільних та кримінальних справах, відділ координації виконання рішень Суду, експертно-методичний та інформаційно-аналітичний відділи. В апараті Уповноваженого працюють юристи зі знанням Конвенції та практики Суду, які володіють однією чи двома офіційними мовами РЄ.

аби готувати проекти правових документів та бути обізнаними зі стандартним професійним програмним забезпеченням. Добір проводиться за результатами письмового іспиту. Потенційні кандидати мають слідкувати за оголошеннями за сайті РЄ (<http://www.coe.int>).

Зміст роботи. Юристи працюватимуть в Секретаріаті Суду над заявами, поданими згідно з Конвенцією. Кожен матиме персональний список справ, відповідаючи за проходження справи через всі етапи процедури. Більшість часу витрачається на перевірку відповідності заяв критеріям прийнятності. Під керівництвом старших колег юристи також допомагають опрацювати більш складні заяви. Щобільше юристи набувають досвіду, тобто більше від них очікується виконання складнішої роботи та при цьому більшої самостійності.

Зарплата та умови. Зарплати персоналу Секретаріату Суду виплачуються на рівні зарплат персоналу РЄ. Зарплати не обкладаються прибутковим податком згідно з національним законодавством. Персонал може, за окремою процедурою, претендувати на додаткове отримання фінансової допомоги, пов'язаної, наприклад, з виїздом із країни, на дитину тощо. Всі нові члени персоналу «покриті» страховим медичним полісом РЄ. Щорічно надається шеститижнева відпустка.

Уклав **Славик БІГУН**
за матеріалами РЄ (www.coe.int) та
ЄСПЛ (www.echr.coe.int/)

СУДОВА ПРАКТИКА

Павло ПУШКАР

к. ю. н., адвокат, магістр права
(Ноттінгем, КНУ імені Тараса
Шевченка), Секретаріат
Європейського суду з прав людини

КОРОТКИЙ ОГЛЯД ОСТАННІХ РІШЕНЬ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ СТОСОВНО УКРАЇНИ¹

У прецедентній практиці ЄСПЛ можна виділити такі п'ять видів рішень²:

- рішення стосовно прийнятності Європейської комісії з прав людини, винесені до 1 листопада 1998 р.;
- рішення стосовно часткової неприйнятності скарги, прийняті палатами ЄСПЛ;
- остаточні рішення стосовно прийнятності – неприйнятності скарги, прийняті палатами ЄСПЛ;
- рішення щодо суті (стосовно порушення), винесені палатами ЄСПЛ;
- рішення щодо суті (стосовно порушення), прийняті Великою палатою ЄСПЛ.

Слід зазначити, що більшість заяв, доведених до відома Уряду, відповідно до ст. 29 § 3 Конвенції та Правила 54А Регламенту Суду, розглядаються на предмет прийнятності та по суті в одній стадії провадження, що суттєво зменшує строки розгляду заяв. Всі ці рішення є доступними мовою оригіналу, тобто однією із офіційних мов Суду – англійською чи французькою, на веб-сайті ЄСПЛ – www.echr.coe.int, у пошуковій базі HUDOC. Більш того, останнім часом Суд практикує публікацію на своєму веб-сайті «стислого викладення фактів» заяв, що були доведені до відома Уряду («комуніковані Уряду»).

На жаль, українські юристи-практики та заявники не часто звертають увагу на рішення стосовно прийнятності та часткової прийнятності, які часто стосуються формальних вимог Суду стосовно заяв (див. рішення про вилучення із списку справ у справі **Falkovych v. Ukraine** (striking out), no. 64200/00, від 4 жовтня 2005 р.). А саме: однією із головних причин визнання заяв неприйнятними є недотримання заявниками формальних вимог Конвенції та Регламенту Суду (див., наприклад, ст.ст. 34 та 35 Конвенції та Правило 47 Регламенту Суду). У практиці роботи ЄСПЛ прийнято враховувати ці рішення як такі, що конкретизують критерії визначення прийнятності скарг, поданих на розгляд Суду. Цікавими з цієї точки зору є рішення Суду, винесені стосовно прийнятності заяв, поданих заявниками проти України за останній період. Також у цьому огляді стисло розглядатимуться рішення по суті заяв, винесені Судом за останній час.

Прикладами таких уточнювальних критеріїв прийнятності рішень є, зокрема, рішення у категорії справ так званої «сталі прецедентної практики Суду» – стосовно невиконання судових рішень, що набули статусу остаточних, тривалості судового розгляду та скасування судових рішень, що вступили в законну силу (проблема «юридичної визначеності»). Наприклад, у справі **Soloshenko v. Ukraine** (dec.), no. 3952/04, від 15 листопада 2005 р.) Суд дійшов висновку, що тривалість виконання судового рішення, винесеного на користь заявника 4 лютого 2003 р., з 17 липня 2003 р., дати подання заявником виконавчого листа на виконання ДВС, по 18 жовтня 2004 р., тобто дату завершення виконавчого провадження, а всього протягом одного року та трьох місяців, не може вважатися надмірним строком

невиконання судового рішення з точки зору Конвенції. Одним із цікавих останніх рішень Суду щодо прийнятності, яке стосувалося проблеми невиконання судових рішень, можна вважати рішення у справі **Regent Company** (no. 773/03, від 10 квітня 2007 р.), в якому також розглядалися цікаві з погляду юридичної техніки питання формальних вимог прийнятності заяви та, зокрема, *locus standi* заявника.

В іншій справі (див. рішення стосовно прийнятності у справі **Zhurba v. Ukraine** (dec.), no. 11215/03, від 19 червня 2007 р.), що також належить до справ «сталі прецедентної практики», яка стосувалася «розумної тривалості судового

Зал засідань ЄСПЛ як його бачить Голова Суду.

розгляду», Суд, з посиланням на рішення стосовно прийнятності у справі **Жердіна** (див. рішення стосовно прийнятності у справі **Zherdin v. Ukraine** (dec.), no. 53500/99, від 1 лютого 2005 р.), дійшов висновку, що тривалість судового розгляду протягом чотирьох років та п'яти місяців, урахуваючи обставини цієї справи та практику Суду, не перевищила «розумну тривалість» судового розгляду, передбачену ст. 6 § 1 Конвенції з прав людини.

У справі **Мірошниченка** (див. рішення стосовно прийнятності у справі **Myroshnychenko v. Ukraine** (dec.), no. 10205/04, від 3 квітня 2007 р.), що стосувалася скарг заявника на неможливість отримання пенсії після виїзду на ПМП до Німеччини, Суд визнав заяву непринятною, вирішивши, що заявник не дотримався правила шести місяців, оскільки даючи, коли він дізнався про порушення свого права, було 3 липня 1998 р., а датою подання заяви до Суду – 13 березня 2004 р.

У справі **Каруни** (див. рішення стосовно прийнятності у справі **Karuna v. Ukraine** (dec.), no. 43788/05, від 3 квітня 2007 р.), розглядаючи скарги заявника, колишнього військовослужбовця, про відмову органів державної влади перерахувати його пенсію відповідно до змін до законодавства та про «несправедливість судового розгляду» та відмову Верховного Суду у розгляді його касаційної заяви та передачу її на розгляд Вищому адміністративному суду (ВАС), ЄСПЛ постановив рішення про неприйнятність заяви. Зокрема, Суд вирішив, що остаточною судовою інстанцією по справах, що розглядаються відповідно до Кодексу адміністративного судочинства, є ВАСУ, таким чином, заявник вичерпав всі доступні засоби судового за-

хисту, оскільки звернення до Верховного Суду України в порядку «скарги про перегляд рішення за винятковими обставинами» може вважатися екстраординарним засобом захисту. Суду цій справі послідовно продовжив свою сталу практику щодо питання вичерпання всіх національних засобів захисту в цивільних, господарських та кримінальних справах, яка, відповідно, відображена у рішеннях, постановлених у справах **Воробйової** (див. рішення стосовно прийнятності у справі **Vorobyeva v. Ukraine** (dec.), no. 27517/02, від 17 грудня 2002 р.), **МПП Голуб** (**MPP Golub v. Ukraine** (dec.), no. 6778/05, ECHR 2005-...) та **Архіпова** (**Arkhipov v.**

Ukraine (dec.), no. 25660/02, від 18 травня 2004 р.). Більш того, Суд вирішив, що розглядаючи касаційну скаргу заявника, ВАСУ діяв як суд, який було «створено відповідно до закону». Таким чином, враховуючи ці та інші обставини справи, ЄСПЛ визнав частину заяви стосовно порушення права на справедливий судовий розгляд непринятною як явно необгрунтовану. В іншій частині, яка стосувалася скарг заявника на перерахунок пенсії, Суд дійшов висновку про те, що заявник, урахуваючи обставини справи, не мав «законного сподівання» на отримання пенсії, а отже, ця його скарга була визнана непринятною як несумісна *ratione materiae* із положеннями ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції.

Цікавою також була оцінка Судом стверджуваного заявником порушення ст. 6 § 1 та ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції на підставі того, що національними судовими органами було звернено в рахунок держави кошти, конфісковані під час розслідування кримінальної справи стосовно третьої особи, на тій підставі, що не було встановлено їх законного власника. При цьому заявник скаржився, що національні судові органи не розглянули його скарги на те, що ці кошти належали йому. Суд, урахуваючи обставини справи, та те, що право заявника на доступ до суду не було порушеним, визнав цю заяву непринятною, оскільки вона була явно необгрунтованою (див. рішення стосовно прийнятності у справі **Pozharsky v. Ukraine** (dec.), no. 6692/02, від 29 травня 2007 р.). Що стосується порушення ст. 1 Протоколу 1, то Суд дійшов висновку про неприйнятність цієї заяви на тій підставі, що, зокрема, не було встановлено втручання у право мирного володіння власністю заявника.

Окремо можна виділити таку справу, як **Білуха** (рішення Суду у справі **Belukha v. Ukraine**, no. 33949/02, від 9 листопада 2006 р.), в якій Суд дійшов висновку про порушення ст. 6 § 1 Конвенції стосовно права на справедливий судовий розгляд, оскільки «голова суду, який одноособово розглядав справу заявниці у суді першої інстанції та чий рішення були залишені без зміни судами вищих інстанцій, просив та безоплатно отримував майно від компанії-відповідача», отже, «побоювання заявниці щодо несторонності [цього судді] можна вважати об'єктивно виправданими».

У справі **Сокурєнко та Стригун** (рішення у справі **Sokurenko and Strygun v. Ukraine**, nos. 29458/04 and 29465/04, від 20 липня 2006 р.) Суд дійшов висновку про порушення ст. 6 § 1 Конвенції на тій підставі, що «Верховний Суд не надав жодних аргументів щодо прийняття постанови, виходячи за межі своїх повноважень шляхом свідомого порушення Господарського процесуального кодексу». Більш того, Суд вказав, що «перевищивши свої повноваження, які були чітко викладені у Господарському процесуальному кодексі, Верховний Суд не може вважатися судом, який був створений відповідно до закону» у розумінні ст. 6 § 1 Конвенції.

У справі **Мельника** (див. рішення у справі **Melnyk v. Ukraine**, no. 23436/03, від 28 березня 2006 р.) Суд дійшов висновку про порушення ст. 6 § 1, оскільки судові органи України застосували процесуальне законодавство до строків, передбачених ЦПК стосовно строків оскарження судових рішень, ретроактивно зменшивши строк подання скарги до одного місяця.

З точки зору розгляду господарських спорів можна також виділити справу **Інтерсплаву** (див. рішення у справі **Intersplav v. Ukraine**, no. 803/02, від 9 січня 2007 р.), в якій розглядалося питання невідповідності ст. 1 Протоколу 1 адміністративної практики державних податкових органів щодо розгляду питання повернення ПДВ. У цій справі Суд також знайшов порушення ст. 1 Протоколу 1 щодо права мирного володіння власністю.

Слід зауважити, що кількість рішень, винесених стосовно України щодо прийнятності та по суті заяв, постійно зростає (вже зараз кількість рішень по суті становить більше 300!). Це зумовлює необхідність безперервного та постійного вивчення практики ЄСПЛ стосовно України, яка швидко розвивається у напрямі не тільки розвитку справ «сталі прецедентної практики», а і стосовно справ більш складних як фактично, так і юридично. Обізнаність юристів-практиків із практикою Суду, зокрема із рішеннями стосовно прийнятності, є нагальною необхідністю як при підготовці заяв до Суду, так і під час вивчення питання необхідності та доцільності звернення до ЄСПЛ та надання відповідних рекомендацій особам з цих питань.

¹ Вся представлена в статті інформація відображає індивідуальну позицію автора та не є офіційною думкою чи позицією Секретаріату ЄСПЛ, де автор працює юридичним секретарем з січня 2002 р.

² У цьому випадку автор звертається до терміна «рішення», маючи на увазі як «decision», так і «judgment», які, на нашу думку, можна розрізнити як рішення стосовно прийнятності та рішення щодо суті.

ПРОЦЕДУРА І ПРИСТРАСТЬ

– Робота Уповноваженого та його апарату – це робота для пристрасних у праві людей? Якщо так, то чому?

– Це дійсно так. І на те є дві причини. По-перше, сам предмет зобов'язує, адже за кожною заявою до Європейського Суду стоїть конкретна людина зі своїм життям, проблемами, а часто і зі своїм горем. По-друге, сам дух та спрямованість Європейської конвенції з прав людини, ідеологія розвитку прецедентної практики Європейського Суду («живе» право), або ж навіть модальність та стилістика текстів його рішень спонукають до такого пристрасного ставлення. Наприклад, візьмімо слова з окремої думки судді Грев у рішенні «Прайс проти Сполученого Королівства»: «Фізичні вади заявниці не приховані, і їх важко не помітити. Потребується не спеціальна кваліфікація, а лише мінімум звичайного людського співчуття для того, щоб оцінити її становище».

– Чи комфортно вам працювати Уповноваженим, адже доводиться постійно часом виправдовувати системні порушення прав людини, які ви раніше, мабуть, критикували?

– Я й зараз їх критикую. Однак у кожній справі ми не виправдуємо порушення, а пропонуємо Суду оцінити ефективність тих заходів, яких вживає держава у відповідній сфері. Якщо Суд все ж констатує порушення – це сигнал державі щодо необхідності усунення підстав, що його спричинили.

– Скільки разів Україна і, зокрема ви, брали участь в публічних слуханнях у Страсбурзі? Якщо нечасто, то чому?

– Загалом у Суді письмова процедура, на усні слухання виносяться найбільш складні та резонансні справи. Щодо України було одне слухання, у 2005 році, у справі «Салов проти України». Державу в цьому процесі представляла нинішній заступник Міністра юстиції Валерія Лутковська, яка на той час була Уповноваженою.

Крім того, у рамках проведення розслідування у справі практикуються виїзні засідання у складі спеціальної делегації Суду.

Таке засідання у справі «Друзенко та інші проти України» відбулося 25-27 червня цього року в Хмельницькому. Державу на слуханнях представляв як Урядовий уповноважений.

– Яка загальна кількість рішень, ухвалених щодо України, рішень «за» і «проти»? І взагалі, що означає «виграна» справа в ЄСПЛ для України?

– Ключовим у вашому записі –

«...сам дух та спрямованість Європейської конвенції з прав людини, ідеологія розвитку прецедентної практики Європейського Суду («живе» право), або ж навіть модальність та стилістика текстів його рішень спонукають до такого пристрасного ставлення»

танні є «Що означає виграна справа?». Звідси й підхід до статистики. Якщо брати формальний бік, то на сьогодні постановлено 318 рішень по суті у справах проти України, з яких близько 80% – це так звані рішення-клони, передовсім, щодо невиконання рішень національних судів. І тільки у трьох рішеннях Суд прямо констатував відсутність порушення у справі загалом.

Однак хоча звернути увагу, що з–поміж рішень, які були постановлені в результаті змагального письмового процесу між урядом та заявником, вагоме місце посідають ухвали щодо прийнятності. Так, у справах проти України було винесено 106 ухвал, якими повністю або частково заяву було визнано неприйнятною. Інакше кажучи, уряду вдалося довести, що ці вимоги заявників взагалі не повинні бути предметом розгляду, та, відповідно, й усунути саму можливість констатації порушення з боку держави. Це «виграні» справи чи ні?

Ще один дуже важливий аспект, який взагалі не враховують при «чорно-білій» (за чи проти) оцінці статистичних даних.

Як правило, у більшості справ заявник стверджує про порушення не одного, а кількох положень Європейської конвенції, інколи ця кількість може сягати й доброго десятка. Уряд аргументує відсутність порушення за всіма епізодами, Суд, у свою чергу, визнає, що, наприклад, у 9 порушеннях не було, а в 1 мало місце.

Наведу приклад. У справі «Білуха проти України» заявниця стверджувала про порушення п. 2 ст. 4 «Заборона рабства і примусової праці», ст. 6 «Право на справедливий суд» (щодо безсторонності суду та стосовно порушення розумного строку провадження) та ст. 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» Конвенції. ЄСПЛ же визнав наявність порушення тільки в частині безсторонності суду – причому шансів на «виграш» тут не було жодних, оскільки заявниця, зокрема, надала Судові копію листа, в якій голова районного суду звертається до юридичної особи-відповідача у справі, яку він розглядав як суддя, з проханням... надати в користування суду комп'ютер.

Всі інші вимоги заявниці Суд відхилив. Середіншого, зокрема, урядові вдалося довести, що в цій справі строк судового розгляду в 4 років та 5 місяців (!) є розумним.

То чи можна однозначно стверджувати, що це «програна» справа?

Чи візьмемо, наприклад, розгляд питання щодо справедливої сатисфакції, який також провадиться у змагальному режимі. Тільки у

«... у кожній справі ми не виправдуємо порушення, а пропонуємо Суду оцінити ефективність тих заходів, яких вживає держава у відповідній сфері»

«ПРАВА ЛЮДИНИ – Урядовий уповноважений у справах ЄСПЛ

першій половині цього року вимоги заявників до держави склали 18 млн 300 тис. євро, в той час як реально Судом було присуджено 110 тис. євро.

– Яку суму компенсації (сатисфакції) було виплачено Україною від часу першого рішення станом на 1 06 2007 р. та за перше півріччя цього року?

– Протягом 2001-2006 рр. Україною було виплачено 15 117347 грн справедливої сатисфакції. Щодо цього року, то за рішеннями Суду, які вступили в силу, на сьогодні виплати підлягає 130831,90 євро.

– Чи задоволені станом виконання рішень ЄСПЛ щодо України? Які заходи із удосконалення є на часі?

– Стосовно виплати у тримісячний строк справедливої сатисфакції, то тут особливих проблем не виникає – Україна виконує всі рішення. У Державному бюджеті на це передбачено відповідні кошти – і в цьому, і торік ця сума складала 20 млн гривень.

Що стосується системних заходів, то і Комітет Міністрів РЄ, і національне законодавство поділяє їх на заходи в сфері законодавства, а також в частині зміни адміністративної та судової практики.

На сьогодні за кожним рішенням Суду, що вступило в силу, проводиться комплекс дій, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», що спрямовані на забезпечення таких заходів. Їх ефективність контролюється Комітетом Міністрів РЄ, а виконання не обмежується жорсткими часовими рамками.

Наприклад, зараз у роботі працівників Секретаріату Уповноваженого перебуває, на різних стадіях готовності, 14 законопроектів, спрямованих на усунення системних проблем або вже констатованих Судом, або таких, що несуть небезпеку порушення Конвенції. Однак для їх прийняття та оцінки ефективності потрібен не один місяць.

– Яка місячна заробітна плата Уповноваженого та членів його апарату, якщо не секрет?

– Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. №784 Урядовий уповноважений, зокрема за умовами оплати праці, прирівнюється до посади заступника міністра. Я вважаю, що на сьогоднішній рівень є адекватним рівню відповідальності, повноважень, обсягу і складності завдань, покладених на Уповноваженого, а також рівню кваліфікації, що вимагається для їх виконання.

Щодо Секретаріату, то тією ж постановою визначено, що він утворюється у складі центрального апарату Мін'юсту з

правами департаменту. Відповідно, й оплата праці його працівників здійснюється на тих само засадах, що й для інших службовців Міністерства.

ЩОДНЯ ПО 400-450 СПРАВ

– Пане Юрію, скільки нині справ перебуває у провадженні Урядового уповноваженого?

– Практично щокілька днів з Європейського Суду надходять нові справи, з такою ж частотою до Суду направляються зауваження уряду. Як наслідок, щодня на розгляді в Уповноваженого перебуває 400-450 справ проти держави.

– На ваш погляд, чи стають заяви, подані до ЄСПЛ, більш якісними «юридично»?

– Так, можна сказати, що юридична якість заяв зростає, передовсім, з погляду звернення до прецедентної практики Суду. Приміром, на сьогодні у низці справ чітко прослідковується використання заявниками усталеної позиції Суду щодо необхідності розрізнення факту та оцінного судження в питаннях реалізації права на свободу вираження поглядів.

– Ваші поради заявникам у складанні подібних документів?

– Ну, мабуть, за порадою у конкретній справі заявникові логічніше було б звернутися до адвоката, а не до потенційного процесуального опонента. А якщо серйозно, то з усіх багатьох можливих порад я виділив би дві.

По-перше, – краще довірити складання заяви професійному юристові, але тільки тому, хто дійсно знає Європейську конвенцію та практику її тлумачення і застосування через рішення Суду.

По-друге, – я б радив уникати дуже поширеної помилки – заявляти завищені, нічим не обґрунтовані вимоги. Мені здається, тут проглядається таке собі слов'янське (чи пострадянське?) «а раптом?!». Себто, заявлю порушення всіх статей Конвенції – дивись, і визнають два-три, або ж буду вимагати справедливої сатисфакції у мільйон євро – може, тисяч сто-двісті й присудять.

Це призводить лише до затягування розгляду справи.

– Кількість скарг «проти» України до ЄСПЛ постійно зростає. Що з цього «поток» непокоїть найбільше?

– З погляду матеріальних втрат для держави, безумовно, невиконання рішень національних судів у зв'язку із відсутністю бюджетних

«...упродовж 2001-2006 рр. Україною було виплачено 15 117347 грн справедливої сатисфакції»

ЦЕ АЛГОРИТМ СВОБОДИ...», – Юрій ЗАЙЦЕВ про «виграні справи» в ЄСПЛ, сатисфакцію і джаз

коштів. До того ж системність цього порушення несе в собі й моральний чи, навіть, політичний негатив, а саме: підірвані віри людей в ефективність судочинства.

З позиції ж природних прав кожної людини серйозне занепокоєння викликає наростання кількості скарг на жорстоке поводження щодо осіб, які тримаються під вартою або відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, – від не надання адекватної медичної допомоги аж до катування.

У цьому контексті не можна не вітати послідовні та рішучі кроки Міністра юстиції Олександра Лавриновича з реалізації зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи відповідно до Висновку 190 (95).

Буквально днями, 11 липня цього року, КМУ своєю постановою № 916 затвердив Положення про Державний департамент виконання покарань, відповідно до якого спрямування та координацію діяльності Департаменту Кабінет Міністрів здійснює через Міністра юстиції.

– Яка сучасна тактика ведення справ Уповноваженим? Наскільки часто ви плануєте звертатися до інструменту «дружнього врегулювання спору»?

– Тактика, насамперед, залежить від природи заявленого порушення.

За будь-яких умов обов'язковими елементами підготовки позиції уряду в справі є перевірка заяви на прийнятність (додержання 6-місячного строку, належність оскаржуваного права до каталогу конвенційних прав, застосовність статей Конвенції, наявність у заявника статусу жертви тощо), а також аналіз національного законодавства, судової та/або адміністративної практики в контексті правових позицій Європейського Суду. Обов'язковим є також всебічний аналіз вимог щодо розміру справедливої сатисфакції.

Щодо дружнього врегулювання, то ця процедура надає можливість державі – особливо у ситуації, коли на основі співставлення обставин справи з раніше ухваленими рішеннями можна спрогнозувати констатацію порушення – уникнути такої констатації, обмежившись виплатою заявнику встановленої при посередництві Суду компенсації. Ця процедура здійснюється в умовах конфіденційності, що дає можливість державі самостійно виявити та усунути недоліки на національному рівні, не будучи об'єктом моніторингу з боку Комітету Міністрів Ради Європи. З політичного погляду це тим більш важливо тоді, коли чергове рішення проти держави може призвести до констатації якоїсь серйозної проблеми як системної.

У разі виникнення подібних ситуацій ми, безумовно, використовуємо і будемо використовувати цю процедуру.

– Яка кількість випадків «дружнього врегулювання спору»?

– На сьогодні Судом винесено 22 ухвали про дружнє врегулювання у справах проти України.

– Більшість справ для України є безнадійною в плані перспективи виграну. Вас це не розчаровує?

– По-перше, більшість від чого? На сьогодні Судом постановлено 308 рішень у справах проти України, тоді як первісних скарг до Суду від часу ратифікації Конвенції надійшло близько 20 000! Тобто рішення по суті справи винесено лише у 1,5% від загальної їх кількості. І це у справах, які уже за самим фактом того, що вони дійшли до розгляду по суті, містили в собі ознаки ймовірного порушення.

По-друге, у цьому контексті запрошую вас звернути увагу на те, що ми говорили раніше про «виграні» та «програні» справи.

І, по-третє, слід мати на увазі, що держава вживає низку серйозних заходів, передовсім, законодавчого характеру, спрямованих на усунення констатованих у рішеннях Суду системних проблем. Так, розроблений Мін'юстом та схвалений і нещодавно внесений до Верховної Ради Кабміном проект змін до КАСу, яким передбачено право особи на розумний строк досудового провадження, судового розгляду та виконання рішення суду, гарантоване правом вимагати компенсації за його порушення, у разі його прийняття зразу а) «відсіче» величезну кількість скарг проти України та б) усуне підставу для констатації Судом за подібними заявами дуже «популярного» нині порушення ст. 13 Конвенції, якою гарантовано право особи на ефективний засіб юридичного захисту. Все дуже просто: немає підстави – немає заяв про порушення.

Надзвичайно ефективною, хоча й прихованою «зброєю» у боротьбі із порушеннями Конвенції є запроваджена Мін'юстом експертиза проектів законів та інших нормативних актів (до районного рівня включно), а також чинних актів законодавства на відповідність вимогам Конвенції та практиці Суду.

ДЖАЗ І АЛГОРИТМ СВОБОДИ

– Пане Юрію! Окрім юридичної, ви ще маєте вищу філологічну освіту. Які мовні проблеми виникають у зв'язку з перекладами, і як ви їх вирішуєте?

– Наведу показо-

вий приклад. У першому офіційному перекладі ЄКПЛ у низці статей у конструкції «Кожен має право...» замість слова «кожен» було вжито «кожна людина», хоча в оригіналі (англ. *everyone* та фр. *toute personne*) слова «людина» ми не знаходимо. Відтак, із трьох суб'єктів подання індивідуальної заяви одним розчерком пера не дуже грамотного перекладача двох (групу осіб та неурядову організацію) було просто... виключено.

– Ваші три поради юристу на державній службі?

– Порада одна: не дати чиновнику вбити в собі юриста. Індикатор – наявність відчуття справедливості.

– Які табу в юриста на держслужбі?

– За жодних обставин не виходити за межі вимог ст. 19 Конституції України, якою чітко визначено, що посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Вільні експерименти з правом з боку юристів на державній службі дорого обходяться суспільству.

– Які три книги ви б порадили почитати кожному юристові в плані вашої роботи?

– По-перше, Конституцію України, передовсім, її Розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», причому в контексті Європейської конвенції та відповідної практики Суду, тоді багато на перший погляд декларативних положень стають дуже конкретними та прикладними.

По-друге, для загального розуміння конвенційних механізмів та формування уявлення про практику Суду корисно прочитати книгу Донни Гом'єн «Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини», третє видання якої українською мовою було здійснене у 2005 р. Бюро інформації Ради Європи в Україні.

Ну, а для системного та послідовного вивчення та застосування «живого права» Конвенції раджу мати під рукою видання за редакцією Л.-Е. Петтіті, Е. Деко та П.-А. Амбера «Європейська конвенція з прав людини. Постатейний коментар». Щоправда, цю книгу надруковано тільки французькою мовою.

– Яку книгу ви прочитали останнім часом і чому обрали саме її?

– Вкотре перечитав «Собаке серце» М. Булгакова – вражає невмирущою актуальністю. Зараз читаю «Одинадцять хви-

лин» Пауло Коельо – така собі психологічна казочка для дуже дорослих.

– Ваші захоплення поза роботою?

– Авто та джаз. За браком часу знайшов вихід для поєднання цих захоплень: люблю інколи навантажити поїздити нічними вулицями і слухати джазові композиції, у мене повна машина дисків. Дуже заспокоює.

– Яку професію, поряд (чи попри) із юридичною, ви залюбки б опанували?

– Не космонавта, не моряка і не пожежника. Мабуть, водія-«дальнобійника».

– Чи бажаєте ви стати суддею ЄСПЛ?

– Ні. У своєму житті я поміняв доволі багато професій: від газетного художника-карикуриста – до командира роти Групи радянських військ у Німеччині, від оперуповноваженого карного розшуку – до викладача Інституту міжнародних відносин etc. Тому я точно знаю, ким я зможу бути, а ким не зможу. Не зможу – Господом Богом та суддею.

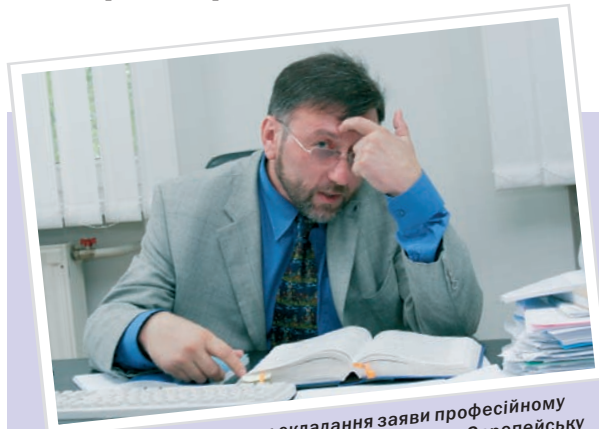
– Як ви визначаєте «прав людини»?

– Це алгоритм свободи. І ще це сфера, до якої втручання держави або взагалі не допускається, або жорстко регламентується суспільством в інтересах самого ж таки суспільства, звісно, якщо воно дійсно демократичне.

– Щиро дякуємо!

Спілкувався Славик БІГУН

ПЕРСОНА	
П.І.Б.	ЗАЙЦЕВ Юрій Євгенович
Вік (д. н.)	47 років (02.07.1960 р.н.)
Стаж	У галузі права – більше 15 років
Сфера нинішньої юр. діяльності	Представництво інтересів держави у ЄСПЛ, координація виконання рішень Суду та звітування про його хід перед Комітетом Міністрів РЄ, законотворчість, правова освіта за напрямками діяльності
Установа	Міністерство юстиції України
Посада	Урядовий уповноважений у справах ЄСПЛ
Освіта, кваліфікація	«Вища» (КНУ ім. Т. Шевченка) за спеціальностями: «Російська мова як іноземна», «Правознавство»
Знання іноземних мов	Французька, гірше англійська
Авторитет в галузі права	Володимир ЄВІНТОВ, який прищепив ідентичність «живого» права Конвенції
Найбільші проф. досягнення	Участь у 1996 р. у роботі групи з юридико-технічного опрацювання тексту нової Конституції України
Проф. мрія	Дочекатися часів, коли на семінарах з практики ЄСПЛ українські юристи перестануть запитувати: «А розумний строк – це скільки?»
Проф. кредо	Ніколи не кажи «ніколи»

«...краще довірити складання заяви професійному юристові, але тільки тому, хто дійсно знає Європейську конвенцію та практику її тлумачення і застосування через рішення Суду»

«Права людини – це алгоритм свободи. І ще це сфера, до якої втручання держави або взагалі не допускається, або жорстко регламентується суспільством в інтересах самого ж таки суспільства, звісно, якщо воно дійсно демократичне»

«Порада одна: не дати чиновнику вбити в собі юриста. Індикатор – наявність відчуття справедливості»